

NÂNG CAO NĂNG LỰC TƯ DUY PHẢN BIỆN CỦA HỌC SINH THÔNG QUA PHƯƠNG PHÁP LỊCH SỬ

Chu Thị Vân Anh
Trường Cao đẳng Vĩnh Phúc

Tóm tắt: Bài viết phân tích vai trò và hiệu quả của phương pháp lịch sử trong việc phát triển năng lực tư duy phản biện cho học sinh phổ thông. Thông qua việc tiếp cận sự kiện lịch sử theo hướng phân tích, đánh giá và so sánh, học sinh được rèn luyện kỹ năng lập luận, đặt câu hỏi và phản biện có căn cứ. Bài viết đề xuất một số định hướng đổi mới phương pháp giảng dạy Lịch sử như: tổ chức dạy học theo vấn đề, sử dụng tư liệu đa chiều, phát triển kỹ năng viết phản biện và xây dựng môi trường học tập dân chủ. Từ đó, khẳng định rằng phương pháp lịch sử là công cụ hữu hiệu để hình thành tư duy độc lập, logic và sáng tạo cho học sinh trong bối cảnh đổi mới giáo dục hiện nay.

Từ khóa: năng lực tư duy phản biện, phương pháp lịch sử

ENHANCING STUDENTS' CRITICAL THINKING SKILLS THROUGH THE HISTORICAL METHOD

Chu Thi Van Anh
Vinh Phuc College

Abstract: This article analyzes the role and effectiveness of the historical method in developing critical thinking skills for general education students. By approaching historical events through analysis, evaluation, and comparison, students are trained in argumentation, questioning, and substantiated rebuttal skills. The article proposes several directions for innovating History teaching methods, such as: organizing problem-based learning, using diverse sources, developing critical writing skills, and building a democratic learning environment. From this, it affirms that the historical method is an effective tool for forming independent, logical, and creative thinking for students in the current context of educational innovation.

Keywords: critical thinking skills, historical method

Nhận bài: 03/04/2025

Phản biện: 24/04/2025

Duyệt đăng: 29/04/2025

I. ĐẶT VẤN ĐỀ

Trong xu thế đổi mới giáo dục hiện nay, phát triển tư duy phản biện cho học sinh là một yêu cầu thiết yếu nhằm đáp ứng mục tiêu hình thành năng lực học sinh theo hướng toàn diện. Tuy nhiên, học sinh phổ thông vẫn còn hạn chế trong việc phân tích, đánh giá và phản biện thông tin, phần lớn do phương pháp dạy học truyền thống còn thiên về ghi nhớ máy móc.

Môn Lịch sử, nếu được khai thác đúng cách, không chỉ giúp học sinh hiểu biết về quá khứ mà còn là môi trường thuận lợi để rèn luyện tư duy phản biện. Thông qua việc phân tích nguyên nhân – kết quả, đánh giá vai trò nhân vật lịch sử, và tiếp cận đa chiều các sự kiện, học sinh được rèn luyện khả năng đặt câu hỏi, lập luận và phản biện có cơ sở.

Bài viết này nhằm làm rõ vai trò của phương pháp lịch sử trong việc nâng cao năng lực tư duy phản biện cho học sinh, đồng thời đề xuất một số hướng tổ chức dạy học phù hợp trong bối cảnh giáo dục hiện đại.

II. NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

2.1. Tư duy phản biện và ý nghĩa trong giáo dục

Tư duy phản biện (critical thinking) là quá trình tư duy có lý trí, trong đó người học biết phân tích, đánh giá, diễn giải và tổng hợp thông tin để đưa ra kết luận logic và hợp lý. Đây là năng lực cốt lõi trong giáo dục hiện đại, bởi nó giúp người

học không chỉ tiếp thu kiến thức mà còn biết cách chất vấn, kiểm chứng và vận dụng thông tin trong bối cảnh thực tế.

Theo Facione (1990), tư duy phản biện bao gồm các kỹ năng như: nhận diện vấn đề, đặt câu hỏi, phân tích lập luận, đưa ra chứng cứ, đánh giá quan điểm, và ra quyết định dựa trên cân nhắc nhiều yếu tố. Trong bối cảnh học đường, điều này đồng nghĩa với việc học sinh cần được khuyến khích suy nghĩ độc lập, đặt vấn đề, phản biện quan điểm và bảo vệ chính kiến của mình một cách có căn cứ.

Tuy nhiên, trong thực tiễn giáo dục Việt Nam, việc rèn luyện tư duy phản biện cho học sinh còn gặp nhiều khó khăn. Chương trình và phương pháp giảng dạy nhiều nơi vẫn đặt nặng kiến thức một chiều, ít tạo điều kiện cho học sinh được tranh luận, thảo luận hay thể hiện quan điểm riêng. Do đó, giáo viên cần tìm ra những hướng tiếp cận mới giúp học sinh rèn luyện tư duy phản biện ngay trong quá trình học tập, trong đó có việc ứng dụng phương pháp lịch sử trong môn Lịch sử.

Tư duy phản biện không chỉ là năng lực riêng lẻ, mà còn góp phần hình thành các phẩm chất như tư duy độc lập, trung thực trong nhận thức, có trách nhiệm với ý kiến cá nhân. Đặc biệt, trong xã hội thông tin với lượng dữ liệu khổng lồ và đa

chiều như hiện nay, năng lực phản biện sẽ giúp người học không bị dẫn dắt bởi tin giả, nguy hiểm hoặc các quan điểm một chiều. Do đó, việc phát triển tư duy phản biện trong nhà trường phổ thông, đặc biệt thông qua các môn học có tính phân tích và tranh luận cao như Lịch sử, là vô cùng quan trọng và cấp thiết.

2.2. Đề xuất phương pháp giảng dạy nhằm nâng cao năng lực tư duy phản biện của học sinh thông qua phương pháp lịch sử

Để nâng cao năng lực tư duy phản biện của học sinh thông qua phương pháp lịch sử, việc đổi mới phương pháp giảng dạy cần được thực hiện một cách đồng bộ, có hệ thống và dựa trên đặc điểm tâm lý – nhận thức của học sinh phổ thông. Giáo viên cần đóng vai trò là người tổ chức, định hướng và tạo lập môi trường học tập tích cực, thay vì chỉ truyền thụ kiến thức một chiều. Dưới đây là các định hướng cơ bản, mang tính chiến lược, nhằm phát huy hiệu quả của phương pháp lịch sử trong việc phát triển tư duy phản biện cho học sinh:

2.2.1. Chuyển từ truyền đạt sang tổ chức học tập theo định hướng vấn đề

Một trong những rào cản lớn nhất đối với việc hình thành tư duy phản biện là lối dạy học theo kiểu “truyền thụ – ghi nhớ” vốn tồn tại lâu dài trong giáo dục lịch sử. Để khắc phục điều này, cần chuyển sang hình thức dạy học định hướng vấn đề, trong đó học sinh được khuyến khích tiếp cận lịch sử từ các câu hỏi có tính mở, giàu tính gợi dẫn. Việc thiết kế bài học theo hướng truy vấn giúp học sinh học cách đặt câu hỏi, tự định hướng tìm hiểu, và từng bước hình thành khả năng phân tích, đánh giá sự kiện lịch sử một cách độc lập.

Điểm cốt lõi của phương pháp này là chuyển học sinh từ vai trò tiếp nhận thụ động sang chủ thể tích cực của quá trình nhận thức. Họ không chỉ học để biết “điều gì đã xảy ra” mà còn học cách hiểu “tại sao lại xảy ra”, “có thể nhìn nhận khác đi không” và “hệ quả của sự kiện là gì”. Quá trình tư duy này chính là biểu hiện rõ nét của năng lực phản biện.

2.2.2. Khai thác tư liệu lịch sử đa chiều và phát triển kỹ năng xử lý thông tin

Việc sử dụng tư liệu lịch sử phong phú và đa chiều là điều kiện thiết yếu để phát triển tư duy phản biện. Khi học sinh chỉ tiếp cận với một nguồn tư liệu duy nhất hoặc duy trì góc nhìn đơn tuyến, họ có xu hướng tiếp thu kiến thức một cách khuôn mẫu, thiếu khả năng kiểm tra, so sánh hoặc nghi ngờ khoa học. Việc khai thác các nguồn tư liệu khác nhau, từ chính thống đến phản biện, từ trong

nước đến quốc tế, giúp học sinh tiếp cận sự kiện lịch sử một cách toàn diện và nhiều chiều cạnh.

Thông qua quá trình tiếp cận và xử lý nhiều nguồn tài liệu khác nhau, học sinh hình thành năng lực xác định tính xác thực của thông tin, phát hiện điểm tương đồng và khác biệt giữa các góc nhìn, từ đó nâng cao khả năng phân tích và phản biện. Quan trọng hơn, việc học sinh làm quen với thông tin phức tạp và đôi khi mâu thuẫn giúp họ hình thành năng lực phán đoán và ra quyết định độc lập – một kỹ năng nền tảng trong tư duy phản biện.

2.2.3. Tổ chức hoạt động học tập hợp tác có định hướng phản biện

Một trong những yếu tố quan trọng để thúc đẩy tư duy phản biện là tổ chức các hoạt động học tập mang tính trao đổi, hợp tác nhưng có định hướng tranh luận và lập luận. Khi học sinh làm việc cùng nhau, họ không chỉ tiếp nhận kiến thức từ người khác mà còn phải thể hiện, bảo vệ và điều chỉnh quan điểm của bản thân trong quá trình đối thoại.

Thông qua các hoạt động nhóm, thảo luận, phản biện chéo, học sinh được rèn luyện kỹ năng tư duy logic, biết lắng nghe, phản hồi và củng cố quan điểm dựa trên chứng cứ lịch sử. Đây là quá trình phát triển tư duy phản biện ở cả cấp độ nhận thức cá nhân và giao tiếp xã hội. Việc giáo viên hướng dẫn học sinh biết cách phản biện mang tính xây dựng, sử dụng ngôn ngữ học thuật, và tôn trọng ý kiến khác biệt sẽ góp phần định hình phong cách học tập tích cực và chuyên nghiệp cho học sinh.

2.2.4. Phát triển năng lực tư duy phản biện thông qua hoạt động viết học thuật

Viết là một phương tiện hữu hiệu để phát triển tư duy phản biện vì nó buộc người học phải sắp xếp lại tư duy, làm rõ luận điểm, và trình bày lý lẽ một cách hệ thống. Trong dạy học Lịch sử, hoạt động viết cần được tổ chức với định hướng phản biện, thay vì chỉ tái hiện nội dung bài học. Việc xây dựng các dạng bài viết có định hướng đánh giá, phân tích, đối chiếu hoặc phê bình lịch sử sẽ giúp học sinh rèn luyện khả năng trình bày mạch lạc, lựa chọn luận cứ xác đáng, và thể hiện quan điểm cá nhân có căn cứ.

Thông qua viết, học sinh không chỉ củng cố kiến thức mà còn học cách diễn đạt rõ ràng, có chiều sâu và có tính thuyết phục. Đây là kỹ năng quan trọng trong mọi lĩnh vực học tập và nghề nghiệp sau này. Việc phát triển thói quen viết phản biện thường xuyên sẽ tạo điều kiện cho học sinh hình thành tư duy khoa học, thái độ học tập nghiêm túc và khả năng tự đánh giá quá trình nhận thức của bản thân.

2.2.5. Tạo dựng môi trường học tập dân chủ và tôn trọng đa dạng quan điểm

Không gian lớp học có ảnh hưởng lớn đến sự hình thành và phát triển tư duy phản biện. Một môi trường học tập dân chủ, cởi mở và tôn trọng sự khác biệt sẽ tạo điều kiện cho học sinh tự do thể hiện quan điểm, tranh luận học thuật mà không lo ngại bị phán xét hay áp đặt. Khi học sinh cảm thấy an toàn trong việc nêu ý kiến cá nhân, họ sẽ chủ động hơn trong việc tìm hiểu, đặt câu hỏi và thách thức các quan điểm truyền thống bằng những lập luận có cơ sở.

Giáo viên đóng vai trò quan trọng trong việc xây dựng văn hóa lớp học khuyến khích phản biện. Điều này đòi hỏi giáo viên phải linh hoạt trong quản lý lớp học, khích lệ học sinh phát biểu, không “đóng khung” đúng – sai một cách cứng nhắc, mà chấp nhận sự đa dạng về cách nhìn nhận lịch sử. Từ đó, học sinh không chỉ được rèn luyện kỹ năng học thuật mà còn học cách giao tiếp, hợp tác và tư duy như một công dân toàn cầu.

III. KẾT LUẬN

Trong kỷ nguyên tri thức và toàn cầu hóa, năng lực tư duy phản biện không còn là một kỹ năng phụ trợ, mà đã trở thành một yêu cầu cốt lõi đối với người học trong hệ thống giáo dục hiện đại. Việc phát triển tư duy phản biện cho học sinh không chỉ góp phần hình thành năng lực học tập suốt đời, mà còn là nền tảng để các em trở thành những công dân có trách nhiệm, biết phân tích, đánh giá và đưa ra quyết định đúng đắn trong bối cảnh thông tin ngày càng phức tạp và đa chiều. Trong quá trình đổi mới chương trình giáo dục phổ thông theo định hướng phát triển năng lực, việc lồng ghép và tích hợp các năng lực tư duy cao như tư duy phản biện vào từng môn học, trong đó có môn Lịch sử, là một hướng đi tất yếu và phù hợp.

Với đặc thù là môn học nghiên cứu các tiến trình phát triển của xã hội loài người qua các thời kỳ, Lịch sử có nội dung học thuật mang tính lập luận, nguyên nhân – kết quả, và đa chiều về tư liệu. Chính những yếu tố đó khiến phương pháp lịch sử trở thành một công cụ hiệu quả trong việc phát triển tư duy phản biện. Thông qua quá trình phân tích sự kiện, đánh giá vai trò nhân vật, đối

chiếu các quan điểm, và tái hiện bối cảnh lịch sử, học sinh không chỉ ghi nhớ kiến thức mà còn hình thành cách tư duy logic, biết đặt câu hỏi, hoài nghi khoa học, và tự xây dựng lập luận của riêng mình. Những kỹ năng này chính là cốt lõi của tư duy phản biện hiện đại.

Tuy nhiên, để phát huy hết tiềm năng của phương pháp lịch sử trong giảng dạy, giáo viên cần đổi mới triệt để cách tổ chức bài học. Điều này bao gồm cả việc thay đổi tư duy dạy học, thiết kế bài học theo hướng mở, định hướng vấn đề, sử dụng tư liệu đa chiều, khuyến khích học sinh viết phản biện, tổ chức các hình thức thảo luận – tranh luận học thuật và xây dựng môi trường lớp học dân chủ. Giáo viên không còn giữ vai trò người truyền đạt duy nhất mà trở thành người hướng dẫn, tạo tình huống, kích thích tư duy và phát triển khả năng tự học, tự phản biện của học sinh.

Mặt khác, việc phát triển tư duy phản biện thông qua phương pháp lịch sử cũng đòi hỏi sự phối hợp đồng bộ từ phía nhà trường, người quản lý và cả chương trình đào tạo giáo viên. Giáo viên cần được bồi dưỡng về năng lực thiết kế bài học phát triển tư duy, sử dụng tư liệu lịch sử có tính phản biện, và vận dụng phương pháp đánh giá học sinh một cách linh hoạt, phù hợp với yêu cầu của tư duy cấp cao. Nếu không có sự chuẩn bị kỹ lưỡng về mặt phương pháp, cả người dạy và người học dễ rơi vào tình trạng “hình thức hóa”, dẫn đến việc tư duy phản biện chỉ tồn tại trên giấy tờ mà không thực sự hiện diện trong lớp học.

Từ những phân tích trên, có thể khẳng định rằng phương pháp lịch sử không chỉ giúp học sinh tiếp cận lịch sử một cách khoa học mà còn là công cụ hữu hiệu để phát triển tư duy phản biện – một năng lực cốt lõi trong thế kỷ 21. Việc vận dụng linh hoạt và có định hướng phương pháp này trong dạy học Lịch sử sẽ góp phần quan trọng vào việc nâng cao chất lượng giáo dục, tạo nền tảng cho quá trình học tập chủ động, tư duy độc lập và sự trưởng thành trí tuệ của người học. Đồng thời, đó cũng là bước đi thiết thực để thực hiện hóa mục tiêu giáo dục toàn diện mà chương trình giáo dục phổ thông mới đang hướng đến.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Facione, P. A. (1990). *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction*. California Academic Press.
- Nguyễn Thị Hạnh (2021). “Dạy học Lịch sử phát triển tư duy phản biện cho học sinh trung học phổ thông”. *Tạp chí Giáo dục*, số 489.
- Vũ Dương Ninh (2004). *Lý luận và phương pháp sử học*. NXB Giáo dục.
- Trần Thị Phương Hoa (2020). “Phương pháp lịch sử và sự phát triển năng lực tư duy trong giáo dục phổ thông”. *Kỷ yếu Hội thảo khoa học về đổi mới dạy học lịch sử*, Trường ĐH Sư phạm Hà Nội.